

Krzysztof Kopciuch**ADWOKATURA POLSKA W OKRESIE ROZBIORÓW
(UWAGI HISTORYCZNOPRAWNE)**

Utrata przez Polskę niepodległości miała istotny wpływ na zakres społecznych i narodowych funkcji adwokatury polskiej. Obok zadań ściśle zawodowych w coraz szerszej mierze spadał na nią obowiązek podejmowania się reprezentowania wobec zaborców nie tylko indywidualnych praw i interesów poszczególnych osób, ale i interesów całej społeczności polskiej. W związku z tym w skali przekraczającej normalne funkcje, jakie sprawują adwokaci, w okresie rozbiorów pełnili oni zadania również w zakresie reprezentowania interesów i ochrony prawnej ludności polskiej w stosunku do rządów zaborczych.

Rola, jaka przypadła adwokaturnie polskiej pod zaborami, jest bezprecedensowa – jest to przykład działania adwokatury w obcym państwie jako organizacji wrogiej wobec panującej władzy i stanowiącej jakby namiastkę nieistniejącej władzy¹.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie rysu historii adwokatury polskiej w zakresie podstaw prawnych jej funkcjonowania oraz pracy społecznej, zawodowej i politycznej tej grupy zawodowej jako wyrazu walki o zachowanie polskości w narodzie. Artykuł podzielono na części traktujące o poszczególnych rozbiorach, zaczynając od czasów Księstwa Warszawskiego stworzonego przez Napoleona I, przez zabór pruski, austriacki oraz rosyjski. Ramy czasowe opracowania obejmują okres, w którym państwo polskie pozbawione zostało suwerenności na mocy porozumień zaborczych do czasu wybuchu I wojny światowej, której wynik doprowadził do odzyskania niepodległości przez Polskę.

Utrata przez Polskę niepodległości nie doprowadziła do pełnego wprowadzenia nowych zasad ustrojowych, sądownictwa i organizacji adwokatury na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Zmiany na terenie poszczególnych zaborów następowały początkowo w wyniku przemian politycznych i prawnych, jakim podlegała wtedy cała Europa, głównie w następstwie wojen napoleońskich i traktatu wiedeńskiego z 1815 r.

¹ A. Kisza, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *Historia adwokatury polskiej*, Warszawa 1995, s. 67.

Na obszarze Polski przedrozbiorowej poszczególne terytoria były traktowane w sposób różny przez poszczególnych zaborców. Część naszych ziem państwa zaborcze stopniowo inkorporowały w zakresie organizacji wymiaru sprawiedliwości oraz prawodawstwa, pozostałe zaś pod tym względem posiadały faktyczną lub pozorną odrębność w formie autonomii. W sferze zawodowej adwokatura przez cały okres zaborczy ze wzrastającą siłą podejmowała starania o wytworzenie więzi zawodowej między grupami i organizacjami adwokatów polskich z ziem poszczególnych zaborców².

Księstwo Warszawskie

W Księstwie Warszawskim dekretem króla saskiego Fryderyka Augusta wprowadzono francuską procedurę cywilną i karną. W tym czasie powstał również pierwszy samorząd adwokacki według reformy ówczesnego ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego. Nowa organizacja prawna adwokatury wprowadzona na podstawie instrukcji ministra sprawiedliwości z 13 maja 1808 r. oraz dekretu z 11 lipca 1809 r. dzieliła obrońców na trzy kategorie³: przy trybunałach pierwszej instancji ustanowiono patronów, przy sądach apelacyjnych – adwokatów, a przy Sądzie Kasacyjnym – mecenasów. O nominacji do dwóch pierwszych grup decydował minister sprawiedliwości, przy czym patronów mianował na wniosek trybunału pierwszej instancji, a adwokatów na wniosek sądu apelacyjnego. O nominacji do trzeciej grupy decydował król Fryderyk August na wniosek ministra sprawiedliwości, przy czym liczba mecenasów na mocy zarządzenia z 3 kwietnia 1810 r. wynosiła 12 osób. Patron mógł występować tylko przed trybunałem pierwszej instancji, adwokat – przed sądem apelacyjnym i trybunałami, zaś mecenas przed sądem kasacyjnym, apelacyjnym i trybunałami⁴.

Głównymi cechami reformy F. Łubieńskiego było podniesienie rangi społecznej adwokatury poprzez zrównanie w pewnym sensie jej członków z funkcjonariuszami sądowymi, a jednocześnie uniezależnienie adwokatury pod względem organizacyjnym. Celowi temu miało służyć powołanie izb obrotów publicznych przy każdym trybunale oraz Izby Najwyższej w Warszawie. F. Łubieński dążył do podniesienia poziomu zawodowego adwokatury, uzależniając dostęp do niej od posiadania wykształcenia prawniczego oraz złożenia egzaminu rządowego⁵.

² *Ibidem*, s. 69.

³ R. Łyczywek [w:] *Historia adwokatury polskiej okresu zaborów*, „Palestra” 1971, nr 9, s. 30 – wskazuje tezę, iż organizacja adwokatury w zakresie trójstopniowej organizacji według dekretu F. Łubieńskiego zaprojektowana została jak w nieuchwalonym projekcie Andrzeja Zamojskiego z czasów prac nad Konstytucją 3 maja.

⁴ T. Rek, *Adwokatura. Jej funkcje i oblicze*, Warszawa 1953, s. 34.

⁵ S. Janczewski, *Dzieje adwokatury w dawnej Polsce*, Warszawa 1970, s. 82.

Przy nominacji na patrona kandydat zobowiązany był przedstawić zaświadczenie szkoły prawa o ukończeniu studiów teoretycznych oraz złożyć egzamin asesorski przed komisją składającą się z 3 sędziów trybunału pierwszej instancji. Awans na adwokata mógł nastąpić po upływie co najmniej 2-letniej praktyki w charakterze patrona i złożeniu egzaminu teoretyczno-praktycznego zwanego sędziowskim. Mecenasi awansowani byli spośród adwokatów po odbyciu co najmniej 2-letniego stażu adwokackiego. Dzięki wprowadzeniu obowiązku praktyki i egzaminów kwalifikacyjnych na patronów i adwokatów podniósł się poziom fachowy palestry.

Poza drobnymi zmianami ustrój adwokatury wprowadzony przez F. Łubieńskiego utrzymał się w Królestwie Polskim aż do 1876 r., kiedy wprowadzono rosyjską ustawę sądową.

Okolo połowy XIX w. w poszczególnych państwach zaborczych przeprowadzono reformy w dziedzinie zarówno ustawodawstwa, jak i reorganizacji adwokatury. Wiązało się to w dużym stopniu z koniecznością unormowania stosunków między adwokatami narodowości polskiej w krajach zaborczych a tymi narodowości zaborczej. Adwokaci państw zaborczych na ogół doceniali specyfikę spraw polskich i wykazywali zrozumienie dla narodowo-politycznej postawy adwokatury polskiej. Do polskich adwokatów odnosili się zyczliwie, nie utrudniając im podejmowania działalności wykraczającej w sposób oczywisty poza typową działalność zawodową.

Wielkie Księstwo Poznańskie i zabór pruski

Traktat wiedeński z ziem należących do zaboru pruskiego powołał do życia Wielkie Księstwo Poznańskie, gdzie Polacy mieli możliwość utrzymania własnych tradycji narodowych, w tym m.in. organizacji sądów i adwokatury. W połowie lat 50. XIX w. rozpoczął się intensywny proces germanizacyjny – najpierw ze strony Prus, a następnie Rzeszy Niemieckiej. Nacisk ten, realizowany w ramach Kulturkampf, realizowany był m.in. w postaci wprowadzenia systemu prawa niemieckiego, zarówno materialnego, jak i procesowego. Już w 1835 r. zreorganizowano w Poznańskim sądownictwo na wzór pruski. Do czasu pełnej unifikacji prawnej adwokatura działała na zasadach przedrozbiorowych bądź też opartych na reformie adwokatury dokonanej przez F. Łubieńskiego w Księstwie Warszawskim.

W zaborze pruskim pojęcie adwokatury jako wolnego zawodu w ogóle nie istniało. Ordynacja z końca XVIII w. wprowadziła instytucję komisarzy sprawiedliwości – byli oni w gruncie rzeczy urzędnikami, których zadaniem było nie tylko zastępowanie stron i reprezentowanie ich interesów, ale także poszukiwa-

nie prawdy materialnej. Urzędnicy ci zgodnie z organizacją sądową z 2 stycznia 1849 r. nazywali się „Rechtsanwälte” i w rzeczywistości nie mieli oni wiele wspólnego z adwokaturą w dzisiejszym rozumieniu tego pojęcia⁶.

Nieustępliwa walka toczona przez Prusy przeciwko Polakom, której fundamenty stworzył O. Bismarck, nie sprzyjała rozwojowi adwokatury polskiej. Sytuacja adwokatury w Wielkim Księstwie Poznańskim zmieniła się w 1879 r., kiedy weszła w życie nowa pruska ordynacja adwokacka. Wprowadziła ona samorząd adwokacki w postaci izb adwokackich przy sądach apelacyjnych i zlikwidowała urzędniczy charakter tej profesji. Od adwokatów wymagano wysokich kwalifikacji: studiów zakończonych egzaminem referendarskim i 46-miesięcznej aplikacji zakończonej egzaminem asesorskim. Obowiązek aplikacji sądowej oraz kontrola ministerstwa sprawiedliwości nad wpisami do adwokatury spowodowały, że przez długie lata liczba Polaków adwokatów na terenie zaboru pruskiego była nieznaczna, nawet na terenach o prawie jednolitym polskim składzie narodowościowym. Dodać należy, iż pruska ordynacja adwokacka z 1878 r. w zakresie dotyczącym kwalifikacji obowiązywała w zachodnich województwach Polski do 1932 r., kiedy wydano jednolitą ustawę o adwokaturze w Polsce⁷.

W czasie aplikacji kandydat był obowiązany aplikować w sądach: powiatowym, okręgowym i apelacyjnym, prokuraturze, u adwokata oraz notariusza. Dotyczyło to zarówno tych, którzy zamierzali poświęcić się służbie w sądownictwie, jak i tych, którzy pragnęli zostać adwokatami. Okres praktyki uważano za bardzo ważny, bo miał zapoznać przyszłego sędziego z potrzebami życia codziennego. Po zdaniu egzaminów droga do adwokatury stała otworem⁸.

O dopuszczeniu do wykonywania zawodu adwokata decydował minister sprawiedliwości po wysłuchaniu opinii tej izby adwokackiej, w której kandydat zamierzał pracować. Mimo konstytucyjnej równości wszystkich wobec prawa uzyskanie dostępu do adwokatury nie było dla Polaków proste, gdyż przed dopuszczeniem kandydata do aplikacji władze badały, czy jest on prawomyślny pod względem politycznym. Jeżeli władze uznały, że kandydat nie daje dostatecznej gwarancji w tym względzie, odmawiały dopuszczenia go do aplikacji.

W myśl ordynacji adwokackiej z 1878 r. adwokaci ze wszystkich okręgów danego sądu apelacyjnego tworzyli izbę adwokacką, na czele której stał zarząd składający się z 9–15 członków. Do izby adwokackiej należeli wszyscy adwokaci okręgu sądu apelacyjnego. Nadzór nad izbą sprawował prezes sądu apelacyjnego, on również rozstrzygał odwołania od uchwał zarządu. Przy każdej izbie funkcjonował sąd dyscyplinarny w składzie 5 członków z udziałem prokuratora.

⁶ *Ibidem*, s. 72.

⁷ M. Zaborski, *Zarys ustroju i dziejów Adwokatury Polskiej*, „Palestra” 2003, nr 11–12, s. 60.

⁸ M. Koszewski, *Współczesny stan adwokatury w zachodniej dzielnicy Polski*, „Palestra” 1927, nr 3, s. 107.

Sąd mógł wymierzyć kary: ostrzeżenia, nagany, karę pieniężną, przy czym karę nagany można było łączyć z karą grzywny oraz wykluczeniem ze stanu adwokackiego⁹.

W zaistniałych warunkach politycznych na terenie zaboru pruskiego nie było żadnych realnych szans na powołanie polskiego samorządu adwokackiego.

Polacy stanowili w adwokaturze zdecydowaną mniejszość, choć narodowościowo byli na ziemiach zaboru pruskiego większością. W chwili, gdy w 1878 r. ostatecznie uformowała się wolna adwokatura pruska, na terenie całych Prus było zaledwie 15 adwokatów narodowości polskiej. Nieco więcej polskich adwokatów praktykowało na obszarze Pomorza – 21 osób. Wśród adwokatów Polaków 13 osób miało również, zgodnie z pruskim prawem o ustroju adwokatury, uprawnienia notariuszy¹⁰.

W czasach germanizacji polscy adwokaci nieustannie promowali polską kulturę i język. Ze względu na stosowaną przez zaborcę w sposób bezwzględny politykę w zakresie narodowym i gospodarczym to właśnie na tych polach należało skupić działania obronne. Łączyło się to z nieustannym stosowaniem wobec polskich działaczy szykan o charakterze administracyjnym, na co pozwalał przy stosowany do tego celu system formalnej praworządności w cesarstwie niemieckim. Rezultatem walki o swoje prawa było uzyskanie przez Polaków mandatów poselskich zarówno w sejmie pruskim, jak i w Reichstagu – liczba polskich posłów w Reichstagu w 1871 r. wynosiła 13 osób, zaś w 1907 r. – 20 osób. Znaczna część posłów rekrutowała się spośród adwokatów. Dodać należy, iż wielką rolę w zachowaniu polskości w zaborze pruskim odegrały polskie organizacje społeczno-gospodarcze, rolnicze i rzemieślnicze¹¹.

Królestwo Polskie i zabór rosyjski

W zaborze rosyjskim w okresie poprzedzającym powstanie listopadowe istniały warunki, które umożliwiały zrzeszanie się społeczeństwa w różnego rodzaju stowarzyszenia bądź związki reprezentujące interesy narodowe. Wielu adwokatów należało do tego typu organizacji, np. Towarzystwa Patriotycznego czy Związku Wolnych Polaków. Warto podkreślić, iż adwokaci prowadzili ożywioną działalność społeczną i polityczną.

Upadek powstania wyłączył z działalności na rzecz kraju większość aktywnych Polaków, część społeczeństwa udała się na emigrację. Patriotycznie nastawiona inteligencja polska zmuszona została do poszukiwania nowych dróg od-

⁹ S. Janczewski, *op. cit.*, s. 74.

¹⁰ A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *op. cit.*, s. 92.

¹¹ M. Zaborski, *op. cit.*, s. 60.

zyskania niepodległości. Wyrazem tych działań były zrywy narodowe w czasie Wiosny Ludów oraz partyzanckie powstanie styczniowe. Choć bezpośrednie działania powstańców nie przekroczyły w zasadzie granicy Królestwa Polskiego, to jednak społeczeństwo polskie w pozostałych zaborach żywo uczestniczyło w tych działaniach – brało udział w walkach lub też w inny sposób pomagało powstańcom. Adwokaci walczyli w powstaniach narodowych – I. Krotowski, W. Majewski, L. Mazurkiewicz, L. Madeyski, bronili praw społeczeństwa polskiego w parlamentach zaborczych – M. Machalski, B. Łangowski, W. Mieczkowski, Z. Seyda, i przed zaborczymi sądami – S. Patek, S. Wróblewski, L. Papierski. Prawie wszyscy uczestnicy konspiracji powstańczej zostali skazani na zesłanie¹².

Kres powstania styczniowego zbiegł się w czasie z reformą wymiaru sprawiedliwości w Rosji. Rosyjska reforma sądowa z 1864 r. została przeprowadzona pod wpływem liberalnych powiewów, które miały miejsce za panowania cara Aleksandra II. Rok ten to jednocześnie data narodzin rosyjskiej adwokatury¹³.

Reformę z roku 1864 wprowadzono na terenie Królestwa Polskiego dopiero w roku 1876. Do tego czasu adwokatura na terenie Królestwa zorganizowana była na dawnych zasadach, w szczególności opierała się na ustawie z 13 maja 1808 r. wywodzącej się z czasów Księstwa Warszawskiego.

Ustawa o postępowaniu sądowym z 1864 r. wprowadzająca nowy ustrój sądów zmieniła również ustrój adwokatury. Miejsce dawnej trzystopniowej organizacji zajęła jednolita dla całego imperium carskiego instytucja obrońców sądowych – adwokatury przysięgłej. Wymagania stawiane kandydatom, zarówno fachowe, jak i osobiste, były wysokie. Obowiązywały wyższe studia prawnicze – ukończenie wydziału prawa jednego z uniwersytetów na terenie Rosji – oraz 5-letnia praktyka w charakterze pomocnika adwokata przysięgłego lub też 5-letnia praktyka w charakterze kandydata do posad sądowych lub sekretarza bądź podsekretarza sądowego. O wpisie na listę adwokatów przysięgłych decydowało ogólne zgromadzenie sędziów sądu okręgowego. Z reguły odmawiano wpisu na listę kandydatom uznanym za nieprawomyślnych pod względem politycznym. W praktyce stanowisko adwokata przysięgłego było dostępne jedynie dla ludzi zamożnych, pochodzenia burżuazyjnego czy z górnych warstw aparatu urzędniczego¹⁴.

Prawo z 25 maja 1874 r. powoływało niezależnie od istniejącej adwokatury przysięgłej adwokatów prywatną. Uzyskanie tytułu obrońcy prywatnego uzależnione było od złożenia egzaminów z praktycznej znajomości prawa oraz od uisz-

¹² A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *op. cit.*, s. 90.

¹³ S. Car, *Stan adwokatury w Królestwie Polskim. Referat na pierwszy ogólnopolski zjazd adwokatów polskich we Lwowie w roku 1914*, Warszawa 1915, s. 13.

¹⁴ T. Rek, *op. cit.*, s. 37.

czania corocznie ustanowionej opłaty. Według pierwotnych zamierzeń adwokatura prywatna była formacją tymczasową do momentu, gdy lista adwokatów przysięgłych będzie kompletna. Tymczasem wbrew wyraźnym przepisom pomimo widocznego przepełnienia w szeregach adwokatury przysięgłej instytucja adwokatów prywatnych została utrzymana. Poziom wiedzy tych adwokatów, zdaniem S. Cara, „pozostawia wiele do życzenia, nie mówiąc już o poziomie etycznym, który w znacznym stopniu deprecjonuje powagę całego stanu obrończego w oczach społeczeństwa”¹⁵.

Szybki postęp rusyfikacji doprowadził do zaostrzenia stosunków między sędziami a adwokatami. Było to wynikiem stopniowej rusyfikacji sądownictwa, czego konsekwencją było ustalenie, iż Polacy nie mogą zajmować stanowisk sędziowskich. Do roku 1876 sędziami w sądach Królestwa byli wyłącznie Polacy, natomiast w roku 1913 na 48 sędziów Sądu Apelacyjnego w Warszawie nie było już ani jednego Polaka. Walka o język polski w sądownictwie przejawiała się m.in. odmową składania zeznań w języku rosyjskim czy głośnymi procesami politycznymi. Należy zaznaczyć, że adwokatura nie straciła polskiego charakteru¹⁶.

Ustawa z 1864 r. o ustroju sądów przewidywała powołanie rad obrończych na obszarze rdzennej Rosji. Adwokatura warszawska stale podtrzymywała stanowisko, iż konieczne jest istnienie samorządu adwokatury – zarówno w interesie samych adwokatów, jak i przede wszystkim społecznym. Zaborca jednak konsekwentnie nie dopuszczał do powstania samorządu adwokackiego w Królestwie. Tymczasem pozbawiona samorządu adwokatura warszawska podejmowała próby stworzenia namiastki takiej organizacji w postaci prywatnych spotkań przedstawicieli adwokatury nazwanych popularnie „piątkami u Suligowskiego”. W 1885 r. powołano do życia Kasę Pomocy Adwokatom Przysięgłym, ale władze zaborcze szybko odkryły, że Kasa miała stanowić szeroko rozumianą reprezentację zawodu, dlatego też zakazano jej działalności. W 1900 r. powołane został Koło Młodych Prawników, trzy lata później powstała Ogólna Kasa Pomocy dla Więźniów Politycznych, która dała początek zorganizowaniu Koła Obrońców Politycznych. Wówczas również utworzono sąd koleżeńcki dla adwokatów, który z uwagi na brak jawnego samorządu adwokackiego miał charakter fakultatywny – na podstawie indywidualnej deklaracji każdego z adwokatów. Pewne znaczenie organizacyjno-samorządowe miało także powołanie w 1905 r. Konsultacji Adwokatów Przysięgłych. Poza tym w latach 1905–1908 działał Związek Adwokatury Polskiej, któremu władze zaborcze też nie pozwoliły na wprowadzenie i utrwalenie zasad samorządu adwokackiego¹⁷.

¹⁵ S. Car, *op. cit.*, s. 15.

¹⁶ R. Łyczywek, *Adwokaci polscy w b. cesarstwie rosyjskim na przełomie XIX i XX wieku* [w:] *Szkiecy z dziejów adwokatury polskiej*, red. R. Łyczywek, Warszawa 1976, s. 11.

¹⁷ A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *op. cit.*, s. 88.

Galicja i zabór austriacki

Do Wiosny Ludów najgorzej kształtowała się sytuacja społeczeństwa polskiego na terenie zaboru austriackiego. Austria zobowiązała się na kongresie wiedeńskim zagwarantować swobodę działalności polskich instytucji narodowych, ale przez dłuższy czas nie wywiązywała się z tego zadania. W czasie panowania cesarza Józefa II zmieniono w Galicji system sądownictwa na wzór austriacki i systematycznie eliminowano z życia politycznego język polski. W związku z tym szybko zniesiono istniejące sądy szlacheckie ziemskie oraz sądy grodzkie, a na ich miejsce wprowadzono nowe sądy. Już w 1788 r. na mocy austriackiego zarządzenia zniesiono obronę w sprawach karnych, a więc jedynie sprawy cywilne należały do zakresu działalności obrońców. Dopiero procedura karna z 1850 r. dopuściła obrońców do udziału w sprawach karnych.

Polityka ta załamała się w okresie Wiosny Ludów, zaś jej całkowita likwidacja przypada na początek panowania cesarza Franciszka Józefa. Dodać należy, iż przed Wiosną Ludów, w 1846 r., Austria wchłonęła autonomiczny obszar Wolnego Miasta Krakowa ustalony w zapisach Kongresu Wiedeńskiego.

Po 1848 r. na obszarze Austrii, włącznie z Galicją, ukształtował się system organizacji adwokatury oparty na realnym samorządzie. Na podstawie prowizorycznej ustawy o ustroju adwokatury z 1849 r. powołano izby adwokackie w Krakowie, Lwowie, Rzeszowie, Cieszynie i Przemyślu. Ten stan rzeczy usankcjonowała nowa ustawa o ustroju adwokatury z 6 lipca 1868 r. prawnie obowiązująca od 1 stycznia 1869 r. do 1932 r.¹⁸

Uniwersytety w Krakowie czy we Lwowie zachowały polski charakter i na nich przeważnie Polacy kończyli studia prawnicze. Pod koniec XIX w. uczelnie te opuszczało wielu młodych Polaków, którzy odmiennie niż w pozostałych zaborach obejmowali liczne stanowiska nie tylko w palestrze, ale również w magistraturze i administracji.

Liberalne stosunki polityczne w zaborze austriackim zaowocowały działalnością podejmowaną przez społeczeństwo, w tym adwokatów. W dość szerokim wachlarzu ugrupowań politycznych Galicji adwokatura była reprezentowana zarówno w kołach konserwatywnych, jak i liberalnych oraz w ruchu ludowym. Zasadniczym forum dla działalności politycznej był parlament Galicji. Pierwszoplanową postacią życia parlamentarnego w cesarstwie był lwowski adwokat Franciszek Smółka. W samej Izbie Poselskiej w Wiedniu Polacy stanowili ok. 20% ogółu posłów, co dawało im znaczący wpływ na politykę kraju¹⁹.

Poważnym zadaniem adwokatów w Galicji był udział w pracach samorządu terytorialnego. W Galicji obowiązywała ustawa gminna, która uprawniała rady

¹⁸ M. Zaborski, *op. cit.*, s. 61.

¹⁹ A. Kiszka, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *op. cit.*, s. 90.

miejskie do wyboru burmistrzów – w praktyce stosowano ją po 1860 r. Od tego czasu często wybierano adwokatów na stanowiska burmistrzów bądź prezydentów miast. We Lwowie funkcję tę pełnili adwokacki: F. Ziemiałkowski, M. Gnoińki i G. Małachowski. Prezydentami Krakowa przez dłuższy czas byli adwokaci F. Lichocki, F. Szlachtowski, M. Zyplikiewicz, F. Weigel i M.M. Koy. W Rzeszowie prezydentami miasta byli adwokaci R. Krogulski i W. Zbyszewski, zaś jednym z najbardziej zasłużonych radnych miasta – A. Als²⁰.

W II połowie XIX w. nie notowano na terenie zaboru austriackiego prób germanizacji sądownictwa. Podobnie przedstawiała się sytuacja w adwokaturze. W 1909 r. w Krakowskiej Izbie Adwokackiej wykonywało zawód 372 adwokatów, w samym Krakowie było ich 131. Początek XX w. przyniósł kolejny problem – przepełnienie adwokatury²¹.

Na przełomie XIX i XX w. zorganizowano szereg zjazdów prawniczych – adwokackich, których zadaniem było utrzymanie właściwej rangi zawodu w okresie budzącym coraz większe nadzieje na najbliższą przyszłość oraz nawiązanie silnej więzi między polskimi adwokatami w trzech zaborach. Pierwszy zjazd, który odbył się we Lwowie w 1887 r., skupił adwokatów i ekonomistów. Uczestniczyło w nim ponad 378 osób, w tym 83 z Królestwa kongresowego i Rosji. Zjazdowi przewodniczył A. Cieszkowski. Drugi zjazd, w 1890 r., odbył się również we Lwowie. Przewodniczył mu adwokat F. Smółka. W zjeździe uczestniczyło 569 osób.

W okresie rewolucji w 1905 r. ożywiły się kontakty między adwokatami, co umożliwiło konfrontację różnych stanowisk. W kwietniu 1905 r. odbył się w Moskwie zjazd adwokatów rosyjskich zorganizowany głównie przez stronnictwa kadeckie. Organizatorzy zwrócili się do adwokatów polskich z zaproszeniem na zjazd. W obradach uczestniczyło kilku adwokatów z Warszawy oraz z Wileńszczyzny i Podola.

Dwa miesiące później, w czerwcu 1905 r., odbył się zjazd adwokatów w Warszawie z udziałem 61 uczestników. Powołano do życia Związek Adwokatury Polskiej. Podjęto także uchwałę o następującej treści: „Związek Adwokatury ma na celu ochronę praw narodu polskiego oraz zespolenie działalności zawodowo-społecznej adwokatów polskich z uwzględnieniem w obu tych kierunkach czynnika politycznego”. W skład wybranego na zjeździe zarządu weszli, obok adwokatów warszawskich, również przedstawiciele adwokatów polskich z Kowna, Mińska, Moskwy, Rygi czy Petersburga. W 1907 r. odbył się w Warszawie następny zjazd adwokatów polskich z Rosji, jednak ówczesna sytuacja polityczna przeszkodziła realizacji planów Związku Adwokatury Polskiej²².

²⁰ *Ibidem*, s. 91.

²¹ *Ibidem*, s. 89.

²² M. Zaborski, *op. cit.*, s. 61.

W czasie kolejnego zjazdu prawników i ekonomistów, we Lwowie w 1912 r., odbyła się konferencja adwokatów pod przewodnictwem A. Suligłowskiego. Jej uczestnicy postanowili zorganizować w możliwie najkrótszym czasie wielki zjazd adwokatów polskich ze wszystkich zaborów. Planowany zjazd odbył się w przededniu I wojny światowej, tj. w czerwcu 1914 r., we Lwowie. Udział w nim wzięło 300 osób. Na zjeździe wygłoszono referaty o stanie adwokatury polskiej w poszczególnych zaborach. O adwokaturze w zaborze pruskim mówił adwokat Mieczkowski z Poznania, a o sytuacji w zaborze rosyjskim – adwokat S. Car z Warszawy²³.

Zauważyć należy, iż sytuacja prawna adwokatów z terenów należących do trzech państw zaborczych różniła się diametralnie i była wynikiem wewnętrznych przemian w nich zachodzących.

Postępująca germanizacja na ziemiach niemieckich doprowadziła do całkowitej likwidacji polskiego sądownictwa. Wprowadzone wewnętrzne przepisy regulujące zasady wykonywania zawodu w sposób bezwzględny wyeliminowały polskich adwokatów.

Podobna sytuacja miała miejsce na terenie Królestwa Polskiego, z tym jednak wyjątkiem, iż początkowo – do czasu powstania listopadowego, a nawet styczniowego – carat pozwalał na wykonywanie zawodu przez polskich adwokatów. Dopiero wskutek podjętych represji w ramach rusyfikacji wprowadzono rosyjskie unormowania ustalające zasady pracy adwokatów.

Odmierna sytuacja panowała w Galicji należącej do cesarstwa habsburskiego. Początkowe lata zaborów to okres wzmoczonej walki z polskością, w tym utrudnianie polskiej działalności w sądach. Zmiana na tronie doprowadziła do wprowadzenia autonomii. Za panowania Franciszka Józefa I adwokaci mieli większą swobodę w wykonywaniu zawodu, niejednokrotnie pełnili również ważne funkcje państwowe i samorządowe.

Bibliografia

- Car S., *Stan adwokatury w Królestwie Polskim. Referat na pierwszy ogólnopolski zjazd adwokatów polskich we Lwowie w roku 1914*, „Materiały do Dziejów Adwokatury w Polsce” 1915, z. IV.
- Car S., *Zarys historii adwokatury w Polsce*, „Palestra” 1924, nr 5–7,
- Janczewski S., *Dzieje adwokatury w dawnej Polsce*, Warszawa 1970.
- Kisza A., Krzemiński Z., Łyczywek R., *Historia adwokatury polskiej*, Warszawa 1995.
- Koszewski M., *Współczesny stan adwokatury w zachodniej dzielnicy Polski*, „Palestra” 1927, nr 3.
- Łyczywek R., *Historia adwokatury polskiej okresu zaborów*, „Palestra” 1971, nr 9.
- Rek T., *Adwokatura jej funkcje i oblicze*, Warszawa 1953.
- Szkice z dziejów adwokatury polskiej*, red. R. Łyczywek, Warszawa 1976.
- Zaborski M., *Zarys ustroju i dziejów Adwokatury Polskiej*, „Palestra” 2003, nr 11–12.

²³ A. Kisza, Z. Krzemiński, R. Łyczywek, *op. cit.*, s. 97.

Streszczenie

Artykuł przedstawia rys historycznoprawny adwokatury polskiej w czasach rozbiorów. Przedstawiono podstawy prawne jej funkcjonowania oraz element pracy społecznej, zawodowej i politycznej adwokatów jako wyraz walki o zachowanie polskości w narodzie. Opracowanie składa się z czterech części. Jako determinantę uwzględniono poszczególne tereny rozbiorów, zaczynając od czasów Księstwa Warszawskiego stworzonego przez Napoleona I. W kolejnych częściach omówiono zarys walki o polski charakter adwokatury w zaborach pruskim i rosyjskim. Opracowanie zamyka charakterystyka warunków wykonywania zawodu na ziemiach zaboru austriackiego oraz próby scalenia adwokatury polskiej pomimo rozbitcia rozbiorowego podejmowane na początku XX w.

Słowa kluczowe: adwokat, samorząd adwokacki, zabory, Księstwo Warszawskie, Galicja, Wielkie Księstwo Poznańskie, Królestwo Polskie

POLISH LEGAL PROFESSION IN TIMES OF PARTITIONS (BECAUSE HISTORICAL-LEGAL)

Summary

The article presents the history of Polish legal profession in times of partitions in terms of its social work, professional and political as an expression of the struggle for preservation of Polishness in the Polish nation. The work consists of four parts, as determinants into account the different areas of the partitions, starting from the time of the Duchy of Warsaw created by Napoleon I. The following sections discuss outline the struggle for Polish nature of the profession of the annexations Prussian and Russian. Developing closes the air terminal characteristics of the conditions of implementation of the lands under Austrian rule, and try to merge a Polish legal profession, despite the breakdown of the partition, made at the beginning of the twentieth century.

Keywords: lawyer, the Bar Association, the partitions, the Duchy of Warsaw, the Grand Duchy of Poznan, the Polish Kingdom